

Спречување и борба против трговија со луѓе

**ИНДИКАТОРИ ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈА
НА ДЕЦА/УЧЕНИЦИ ПОТЕНЦИЈАЛНИ
ЖРТВИ НА ТРГОВИЈА СО ЛУЃЕ ЗА
ТРУДОВА ЕКСПЛОАТАЦИЈА ЗА
ОБРАЗОВНИТЕ КАДРИ**

професор д-р Верица Трајкова

Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

© 2019 Совет на Европа.

Сите права се задржани.

Правата на користење ги има Европската Унија под одредени услови.

Ниту еден дел од публикацијата не смее да се преведува, репродуцира или пренесува, во кој било облик или со кое било средство, електронско (ЦД-ром, Интернет, итн.) или механичко, вклучително и фотокопирање, снимање или каков било систем за складирање или повлекување на податоци, без претходно писмено одобрение од Директоратот за комуникации (F-67075 Стразбург Цедекс или publishing@coe.int).

јануари 2019 година

Вовед

Целта е да се подигне свеста кај наставниците, стручните служби и другите релевантни образовни кадри и училишен персонал (психолошко-педагошка служба), за феноменот на трговија со деца во училиштата, со посебен фокус на трговија за трудова експлоатација на деца.

Предмет е креирање листа индикатори за прелиминарна идентификација на ученици - потенцијални жртви на трговија со деца со посебен фокус на препознавање на ученици потенцијални жртви на трговија за трудова експлоатација; зголемување на знаењата и подготвеноста на наставниците и стручните служби за препознавање на ученици - потенцијални жртви на трговија со луѓе/деца за трудова експлоатација и усвојување на процедурите за постапување во случај кога постои сомнеж дека некое дете/ученик е потенцијална жртва на трговија со луѓе.

Краток наратив за Јана

Јана е дете на улица. До само пред 4 месеци, покрај тоа што питачеше на улица, одеше на училиште. Од мај оваа година нејзината желба за училиште беше уништена. Повеќе од 3 години питачеше и одеше на училиште. На семафорот стоеше, гледаше во земја и не подаваше рака се додека некој возач не и подадеше пари. Навечер кога се враќаше дома, таа, за разлика од сестра и мајка и „заработуваше“, многу

помалку. Преморена и гладна, татко и ја казнуваше, ја тепаше по раце велејќи дека ќе и ја исече раката што не знае да заработи. Често не добиваше вечера. Сестра и одвреме навреме беше наградувана со млеко. Во текот на ноќта бебето плачеше, никој не стануваше да го нахрани, Јана беше единствена која и тоа го правеше. Наутро, без доручок, слабо облечена, брзаше на училиште. Често доцнеше на првиот час, но продолжуваше. Ненаспана, гладна и се случуваше да заспије или седејќи да сонува. Другарките беа внимателни и помагаа колку што можеа. Тие знаеја за нејзината ситуација, но никогаш не ја прашуваа. Тоа беше така до пред четири месеци. Во нивниот дом дојде човек, пријател на татко и, со кој се договорија Јана, покрај тоа што питачи, ќе продава и крпи за бришење шофершајбни на возилата. Тоа значеше дека Јана ќе останува по цел ден на улица и повеќе нема да оди на училиште. Јана плачеше, го молеше татко и да продолжи со училиштето. Молбите беа взалудни. Јана престана да оди на училиште и по цел ден остануваше на улица да питачи и продава крпи за бришење на стакла до доцна во ноќта.

Повеќе денови тимот на социјални работници ја набљудуваше и еден ден и пристапи и поразговара со Јана. Таа, на кратко, го раскажа својот живот со треперлив глас и тага во очите. Се договорија утредента повторно да се видат. Утредента Јана повеќе не беше на семафорот, ја немаше ниту на другите семафори во околината, но и подалеку. Нејзината сестра ја виде Јана како зборува со непознати и татко и веројатно ја однел многу подалеку од местото кое беше секојдневие во животот на Јана.

Јана веќе не е овде, каде е, никој не знае, остана во воздух прашањето: - каде е Јана ?

1.Што е трговија со луѓе/деца

Трговијата со луѓе претставува грубо прекршување на човековите права и правата на децата од кои криминалците генерираат огромен профит и кои обично се поврзани и со други илегални активности, а последиците по децата се особено тешки.

Трговија со деца

- **Трговија со деца претставува:** Регрутирање, транспорт, трансфер, сместување и прифаќање или засолнување на деца со цел експлоатација во или надвор од земјата. Целта на експлоатацијата ги вклучува
- сите форми на сексуална експлоатација
- порнографија
- принудна работа или слугување (трудова експлоатација)
- ропство или практики слични на ропство

- присилен брак
- нелегално посвојување
- питачење
- принуда за вршење кривични дела
- отстранување на органи

Согласноста на детето - жртва е ирелевантна, дури и во случај да не е користено ниту едно од следниве средства: сила, принуда, киднапирање, измама, злоупотреба на сила или други дејствија, преземени додека детето се наоѓа во состојба на ранливост или додека се наоѓа под контрола на друго лице.

Трговија со деца за трудова експлоатација

Трговијата со деца со цел трудова експлоатација претставува злоупотреба на детскиот труд, која се спроведува во несоодветни форми, време и услови за работа на возраста и интересите на децата и го загрозува нивното здравје, развој и образование, а е организирано, под надзор или контрола на лица кои имаат материјални и други придобивки од него.

Во националното законодавство не постои дефиниција за принудна работа, но е опфатена во членот 418 г... „со кој се забранува трговијата со деца (под 18г), за сите видови ТЛ вклучително и принудна работа или слугување.“

Според тоа, како работна дефиниција за трговија со деца за трудова експлоатација ја предлагаме следната:

Трговија со деца со цел трудова експлоатација може да биде регрутирање, транспорт, трансфер,

сместување и прифаќање или засолнување на деца кои противправно се искористуваат за слугување или принудување на вршење тешки домашни обврски, питачење, работа на улица, вршење земјоделски работи, вршење градежни работи или опасни и тешки сезонски работи, како и работа во угостителски или други објекти во доцни вечерни часови што може да има последици по менталното и физичко здравје на децата како и негативно влијание врз нивното образование.

За наставниците и стручните служби во училиштето важно е да ја знаат разликата помеѓу дозволената и недозволената работа на децата, односно помеѓу дозволената работа и опасните форми на злоупотреба и експлоатација на детскиот труд. Детето може да работи во своето семејство и да допринесува во финансиите на семејството. Кога детето врши работа која му штети на неговиот развој и благосостојба, зборуваме за злоупотреба на детскиот труд и кршење на правата на децата.

Опасна работа е работа што може да го загрози физичкото, менталното или моралното здравје на детето и неговата безбедност, а која не смее да ја работи ни едно лице под 18 годишна возраст (15 години минимална возраст за вработување на дете под одредени услови утврдени со закон).

Минималната возраст за работа не смее да биде под возраста за завршување на задолжително образование, а во никој случај не смее да биде под 15 годишна возраст.

Децата на возраст од 13 до 15 години може да работат лесна работа се додека работата не се заканува по нивното здравје и безбедност или не го попречува нивното образование или професионална ориентација и обука.

Ризик од трговија за трудова експлоатација постои кога агенциите ангажираат деца за работа во земјоделие или градежништво во странство, кога за таква цел се регрутираат преку социјални мрежи од страна на сомнителни и нелегални агенции за вработување, како и за студенти кои ја користат програмата *work and travel*, кои може да бидат измамани за работното место, условите за работа, работното време, како и паричната надокнада.

2. Деца под ризик од различен вид трговија со луѓе

Деца под зголемен ризик од трговија со луѓе, се деца од: сиромашни, дисфункционални семејства, деца без родители или родителска грижа, од семејства во кои постои семејно насилство, алкохолизам, други видови на зависност, криминалитет, деца со воспитно-социјални проблеми, од многудетни семејства, неприфатени или презаштитени деца, деца на улица, ученици од рурални средини кои патуваат за во училиште, деца во институции, исклучени од образованието, деца со адолесцентска желба за подобар живот, корисници на социјални мрежи со сомнителни содржини, деца од ромската популација и деца неинформирани за ризиците од трговија со луѓе.

3.Индикатори за прелиминарна идентификација на жртви на трговија со деца /ученици

Раното откривање на потенцијалните жртви/жртвите на трговија со луѓе е основа за намалување на ранливоста и обезбедување помош на жртвите. Од тие причини, се пристапи кон изработка на индикатори за прелиминарна идентификација на деца жртви на трговија со луѓе.

Индикаторите се податоци/показатели кои упатуваат на претпоставка дека едно лице е потенцијална жртва/жртва на трговија со луѓе. Постојат повеќе индикатори изготвени од Меѓународни организации (Меѓународната организација на трудот, Меѓународната организација за миграции, Обединетите Нации). Кај нас постои листа на усвоени индикатори за идентификација на жртви на трговија со луѓе.¹

На основа на анализа на постојните индикатори и на состаноците на фокус групи од наставници и претставници од педагошко-психолошки служби, развиени се **општи индикатори** за деца/ученици жртви на трговија со деца и **посебни индикатори** за деца/ученици жртви на трудова експлоатација. Треба да истакнеме дека нема сосема типични показатели/индикатори за различни видови на трговија со луѓе, а понекогаш тие можат да бидат општи, заеднички за насилство и злоупотреба од различен вид.

Целта е да им се помогне на вработените во основните и средните училишта да ги препознаат индикаторите кои мо-

¹ Министерство за труд и социјална политика. Индикатори за идентификација на жртви на трговија со луѓе, Скопје, 2014 година.

жат да укажат на трговија со деца за трудова експлоатација и да реагираат на соодветен начин.

3.1. Општи индикатори за прелиминарна идентификација на деца жртви на било кој вид трговија со деца. Овие индикатори ги опишуваат општите карактеристики на феноменот трговија со луѓе. Тие се групирани во три групи: Знаци на физичко злоставување како индикатор, Психички знаци како индикатор и Бихевиорални знаци - однесувањето на детето како индикатор.

Знаци на физичко злоставување како индикатор

- повреди по телото – изгореници, модринки, рани од убоди
- симетрични повреди (повреди кои се исти на двете раци или на спротивни делови на телото)
- повеќекратни повреди, во различни фази на заздравување
- повреди прикриени со облека
- нелогично објаснување за постанокот на повредите

Психички знаци како индикатор

Децата изгледаат:

- вкочането
- пасивно
- несигурно
- срамежливо
- збунето
- безнадежно

- емоционално тапи (не покажуваат емоции)
- избегнуваат да воспостават контакт „очи во очи,,
- покажуваат агресивност или повлекување и изолација

Бихевиорални знаци - однесувањето на детето како индикатор

- забележителни осцилации во однесувањето (од неочекувана смиреност до изразена анксиозност)
- чувствуваат вина за својата ситуација
- покажуваат девијантно однесување
- покажуваат знаци на злоупотреба на средства за смирување кои создаваат зависност
- го вртат погледот од лицето пред себе

3.2. Посебни индикатори за деца/ученици жртви на трговија експлоатација

Посебните индикатори се специфични за одреден вид трговија со луѓе. Посебните индикатори се наменети за прелиминарна идентификација на деца жртви на трговија за трудова експлоатација.

Знаци на физичко злоставување како индикатор

- знаци на физичка злоупотреба (груби раце, плускавци на рацете)
- покажуваат чести промени во физичкото здравје
- чести главоболки, болки во стомакот
- изгледаат запуштени, изгладнети, неуредни
- несоодветно облечени

- покажуваат знаци на постојан физички замор
- незаинтересирани се за ситуацијата во која се наоѓаат

Психички знаци како индикатор

- покажуваат психички замор (поспаност)
- изгледаат исплашено
- исцрпено, изморено
- гневно
- изразуваат страв
- тешко ги контролираат емоциите - лутина, бес, страв и тага
- имаат осцилации во вниманието - расеаност
- изгледаат напнато или параноично или се однесуваат покорно
- избегнуваат директен разговор
- дезориентирани се во време и простор

Бихевиорални знаци - однесувањето како индикатор

- немаат доверба во никого
- немаат пријатели на нивна возраст
- не можат да воспостават и оддржат пријателски однос со врсниците
- живеат во супстандардни услови
- не располагаат со пари или располагаат со високи суми кои ги користат за извршување на кривично дело по наредба од лицето кое ги експлоатира
- питачат без разлика на временските услови
- работат ноќе или доцна во денот
- работат на улица (перат шофершајбни, продаваат ситници)

- немаат време за играње
- се дружат со повозрасни од нив
- набљудувани/контролирани се од други лица
- се однесуваат на начин што не е соодветен на однесувањето типично за деца од нивна возраст,
- често доцнат на училиште и отсутствуваат од училиште (особено во периоди на сезонски работи)
- не даваат објаснување зошто доцнат, одбиваат да одговорат или даваат одговори кои се очигледно неточни
- имаат тешкотии во учењето и го намалуваат успехот
- не ги извршуваат домашните задачи
- покажуваат склоност кон ризично, опасно и против законско однесување
- не учествуваат во дополнителни школски активности (приредби, настани и сл.)
- на родителските средби нема присутност од родител/старател
- насилнички се однесуваат

Овие промени во однесувањето, обично, нема да предизвикат сомнеж дека можеби ученикот е потенцијална жртва на трговија со луѓе, уште помалку дека е потенцијална жртва на трговија за трудова експлоатација.

Заради тоа, многу е важно наставникот/стручниот кадар во училиштето да има сознанија, а и свест, за тоа дека можна причина за промената на однесувањето на ученикот може да биде и трговија со луѓе, за да може на време да се консултира со стручната служба и да се превземат соодветни

мерки. Секако, ова не подразбира автоматско препишување на промените во однесувањето како резултат на трговија со луѓе, со што можат да се занемарат други можни причини, како семејно насилство и друго, туку само да се зголеми вниманието на наставникот за можноста на трговија со деца. Во случај да не станува збор за трговија со луѓе, присуството на овие индикатори може да укаже дека ученикот има некои потешкотии, проблеми и дека му е потребна стручна помош и поддршка.

4. Превенција на трговијата со деца/ученици – улогата на училиштето

Превенцијата е основен начин да се спречи трговијата со луѓе и да се заштитат жртвите.

Во училиштето превенцијата се спроведува на три нивоа: примарна, секундарна и терцијална превенција. Особено значајно е првото ниво - *примарната превенција*, која подразбира активности за спречување на појавата на трговија со деца. Второто ниво е *секундарната превенција* – интервенција, активности кои се превземаат од кога ќе бидат откриени првите знаци за можна трговија со луѓе. Основна активност во рамките на секундарната превенција е интервенцијата, односно препраќање на случајот до надлежната институција Центар за социјална работа или полиција, за конечна идентификација – дали се работи за трговија со луѓе или не.

Третото ниво-*терцијарна превенција/ресосоцијализација* и ре-

интеграција, активности кои се превземаат по идентификацијата на жртва на трговија, се спроведува во Центарот за жртви на трговија со луѓе, но по овој процес децата треба да бидат вклучени во образовниот систем и да им се посвети внимание со цел да се спречи повторно да станат жртви на трговија.

Превентивните активности во училиштето се планираат во рамките на Програмата за заштита од насилство која е дел од Годишниот план за работа на училиштето. Покрај планираните активности, училиштата, во склад со своите потреби и ресурсите со кои располагаат, може да планираат и да реализираат превентивни активности и во областа трговија со деца/ученици.

Во превентивните активности треба да бидат вклучени, покрај наставниците, стручните служби, директорот, родителите, учениците како и здруженија на граѓани кои работат во оваа област.

Превентивните активности вклучуваат: обуки на наставниците за препознавање на трговијата со деца и користење на индикаторите за прелиминарна идентификација; обука на учениците за опасностите од влегување во трговијата и начините за заштита од истата; родителите за препознавање на првите промени во однесувањето кај нивното дете и соработка со училиштето за спречување на појавата.

Постојат повеќе начини за реализација на превентивните активности во училиштето, меѓу кои: трибини, дискусии, презентации, врсничка едукација, работилници, филмови со содржини од оваа област, и т.н.

За своите активности во врска со заштитата на учениците од трговија со деца, училиштето може да ги користи услугите на експерти кои имаат специфични знаења важни за оваа област, Центарот за социјална работа, полицијата, обучени волонтери од Црвениот крст, невладини организации кои се занимаваат со оваа проблематика, различни професионалци и соработници.

5. Постапки/процедури за пријавување на случај за кој постои сомнеж дека е потенцијална жртва на трговија со деца со цел трудова експлоатација

Основните обврски на училиштето во откривањето и проследувањето на потенцијалните жртви на трговија со луѓе се:

- прелиминарна идентификација на ученици потенцијални жртви на трговија со деца. Соработува со институциите и органите надлежни за идентификација и поддршка на жртвите на трговија со луѓе како што се Центар за социјална работа и полиција;
- обезбедување поддршка на детето во училиштето, вклучување во образовниот процес, доколку тоа го прекинало школувањето, и ја поддржува неговата интеграција во системот на образование.

За реализирање на овие активности потребно е да се следат и применуваат процедури и постапки во врска со откривањето на потенцијален случај ,упатување, доколку наставникот/чката забележи присуство на некој од индикаторите.

5.1. Пријавување на случај и упатување

Во случаи кога наставникот/чката или другите вработени во образовната установа кај дете/ученик забележат променети знаци во воспитно-образовниот процес, однесувањето и здравствената состојба кои ќе предизвикаат сомнеж дека ученикот/чката според одреден број индикатори е потенцијална жртва на трговија потребно е :

- **веднаш да го информираат директорот и стручната служба на училиштето.**

Каде се пријавува случајот:

1. Директорот заедно со стручната служба пријавува до Министерство за труд и социјална политика/Национален механизам за упатување на жртви на трговија со луѓе/Центарот за социјална работа (НМУ/ЦСР) – оговорни за идентификација на жртви на ТЛ.
 - Доколку се работи за итна интервенција, случајот се пријавува и во полиција.
2. Дополнително писмено ги известува и ги доставува сите расположиви факти и околности (доколку ги има) на надлежниот центар за социјална работа и полицијата кои понатаму превземаат постапка за утврдување: дали во конкретниот случај се работи за е потенцијална жртва или жртва на трговија со дете.
3. Веднаш се информираат родителите/старателите на детето-ученикот за детектираните промени во однесувањето кај детето како и за преземените дејствија кон НМУ/ЦСР и МВР;

4. По пријавувањето за сомнеж за трговија со дете, одговорниот во образовната институција треба да изготви службена белешка и тоа:
 - за целокупно преземените активности во врска со евидентниот случај;
 - за извршените разговори со надлежни лица и институции;
 - за дадени и повратно добиените изјави од надлежни и други лица и институции поврзани со евидентниот случај како и за се она што е дополнително осознано.
5. За сите констатирани состојби и преземени активности, надлежните институции (училиштето-стручните тимови, ЦСР и полицијата) меѓусебно се информираат и учествуваат во понатомешното постапување согласно со индивидуалниот план и програма за третман на детето кој го изготвува ЦСР.
6. Посветено се соработува со стручниот тим на центарот за социјална работа и се учествува во изработката на индивидуалниот план и програмата за заштита на детето;
7. На барање на обвинителството или полицијата образовната установа веднаш ја доставува целокупната потребна документација поврзана со евидентниот случај заради брзо и ефикасно правно (судско) разрешување на истиот;

Постапката треба да е брза, доверлива и во насока на заштита на најдобријот интерес на учениците.

Важно е да се напомене дека секое сомневање треба да се пријави до одговорните за идентификација во НМУ/ЦСР.

Контакт телефони:

- Министерство за труд и социјална политика – Национален механизам за упатување/ Центар за Социјална Работа

Тел. +38976456795 и +38975 311726

- МВР-Единица за сузбивање на трговија со луѓе

Тел. +38923142377; +38970383896

е-пошта: ljupco_markudov@moi.gov.mk

Брошурата е изработена со заеднички средства од Европската Унија и Советот на Европа. На ниеден начин не може да се смета дека гледиштата изразени во истата го одразуваат мислењето на Советот на Европа или на Европската Унија.

Програмска канцеларија на Советот на Европа во Скопје, Деловен центар Сараџија

Филип Втори Македонски, бр. 3, 1000
Скопје тел: +389 23100 330

 <http://horizontal-facility-eu.coe.int>

 horizontal.facility@coe.int

 [jp.horizontal.facility@coe_EU_HF](https://www.facebook.com/jp.horizontal.facility@coe_EU_HF)

 [@CoE_EU_HF](https://twitter.com/CoE_EU_HF)

Советот на Европа е водечка организација за човековите права на континентот. Таа опфаќа 47 земји-членки, од кои 28 се членки на Европската Унија. Сите земји-членки на Советот на Европа ја потпишале Европската конвенција за човекови права, спогодба чија цел се заштитата на човековите права, демократијата и владеењето на правото. Европскиот суд за човекови права го надгледува спроведувањето на Конвенцијата во земјите-членки.
www.coe.int

Земјите-членки на Европската Унија одлучија да го поврзат своето знаење, ресурси и судбина. Заедно тие изградиле зона на стабилност, демократија и одржлив развој, истовремено одржувајќи ја културната разновидност, толеранцијата и индивидуалните слободи. Европската Унија се залага за споделување на своите достигнувања и вредности со држави и народи во своите граници.
www.europa.eu

Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe